

MAGYAR KATONÁK A HITLERI FASIZMUS ELLEN

Tóth Sándor százados

Hazánkat áruló vezetői belesodorták a második világháborúba, Hitler oldalán. A Horthy-rendszer egészen a dicstelen végig a német fasizmus mellett tartotta a hadseregét, pedig a háború folyamán két ízben is — 1944. március 19-én és október 15-én — a hitleristákkal való fegyveres szembefordulásnak kedvező katona-politikai helyzet alakult ki. E két alkalom kihasználatlan maradt, és a hadsereg nem tudott megállni a lejtőn, mitsem tett jóvá azokból a bűnökből, amelyeket vezetői akaratának engedelmeskedve a dolgozó nép igazi érdekei ellen elkövetett.

Tény, hogy a hadsereg egésze saját akarata ellenére a véres tapasztalatok hatása alatt sem jutott tovább a passzív ellenállásnál. Akadtak azonban olyan katonák, akik a valóságra ráébredve nem vállalták tovább Hitler és Horthy mellett a bűntárs szerepét, hanem a történelem parancsát felismerve, fegyverrel kezükben az antifasiszta szabadságharc oldalára álltak. Részvételük a náci fenevad legyőzésében nem változtat a Horthy-hadsereg szerepének negatív értékelésén, hiszen gyengén felvilágosított fényt jelentenek csupán a vigasztalan sötétségben, de mint ilyenek is gazdagítják a magyar ellenállási mozgalom történetét.

Tevékenységük lényegében mindezeideig feltáratlan, a megjelent munkákban csak utalásokkal találkozunk. E tanulmányban a teljes feltárást — már csak a terjedelem miatt is — nem végezhetjük el. Célunk, felvázolni a háborúellenes antifasiszta mozgalom kibontakozásának körülményeit és formáit a hadseregben, ezáltal áttekintést adni azoknak a katonáknak a németellenes függetlenségi harcban való részvételéről, akik az arra kínálkozó alkalmat megragadták.

* * *

A negyedszázados ellenforradalmi rendszer, fennállásának egész ideje alatt — a nép könyörtelen elnyomása mellett — tudatosan a szomszédnépek és a Szovjetunió elleni agresszióra készítette elő hadseregét. Annak osztályjellegéből következik azonban, hogy a katonákat ilyen célkitűzések számára megnyerni, csak igen alapos és rendszeres

ideológiai előkészítéssel lehetett. El kellett feledtetni velük az osztály-érdekek ellentétességét és elhitetni, hogy minden belső baj egyedüli oka Trianon, s ezért annak revíziója „minden magyarnak egyforma és legfőbb érdeke”.

Céljaik elérésére a szellemi megdolgozás minden eszközt mozgósították. Miközben folyton a hadsereg politikamentességét hangoztatták, az osztályproblémákról a kommunisták rágalmozásával, a marxizmus--leninizmus ócsárlásával és meghamisításával, valamint egyre féktelenebb antiszemita propagandával igyekeztek elterelni a katonák figyelmét. Ezzel párhuzamosan folyt a szomszédnépek és a Szovjetunió meggyűlöltetésére irányuló „nevelés”, a sovinizmus gáttalan terjesztése. A hadseregbe bevonult munkás-paraszti fiatalok, mégha addig környezetük megővta is őket az uralkodó osztály propagandájának káros hatásától, egyenruhába öltözésük pillanatában a legaljasabb lélekmérgezés melegágyába kerültek.

A terror minden eszközeivel kíméletlenül sújtott, és illegálisba kényszerített KMP felismerve az ebben rejlő nagy veszélyt, igyekezett a helyzetet változtatni. A Pártmunka 1932 júliusában cikkét közzétette, „Alakítsunk katonaszervezeteket” címmel. A cikk a hadsereg helyzetét és a kommunisták munkáját elemezve, a többi között megállapítja: „A katonaság közötti antiimperialista munka egyik legfontosabb része az egész munkánknak, mely az imperialista háború megakadályozását célozza... A katonaságnál lévő forradalmi hangulatot és agitációs lehetőségeket nem hagyhatjuk kihasználatlanul. Az eddigi eredmények spontán történtek. Vannak a katonák között elvtársaink, akiket nem fogunk szervezetileg, elvesztek a bevonulás után. Röpirataink eljutnak a kaszárnyákba, a bentlévő kommunisták dolgoznak. De megelégedhetünk-e ezzel? Nem! Nem elegendő az ideológiai terjeszkedés a katonaságnál. Meg kell teremteni az erős katonaszervezeteket, melyek központi irányítás alatt szervezetter dolgoznak.”¹

Nem a kommunista párton múltott, hogy a helyes felismerésből fakadó nagyjelentőségű célkitűzés megvalósulatlan maradt. A pártot ért súlyos, sokszor kibírhatatlannak látszó csapások, Sallai és Fürst elvtársak meggyilkolása, majd az egymást sorozatosan követő letartóztatási hullámok következtében *nem volt mód* a hadseregben illegális szervezetek megépítésére. A bevonult kommunisták nem juthattak anyaghoz, a laktanyákban jól megszervezett elhárító apparátus lehetetlenné tett minden spontán kísérletezést. Érthető tehát, hogy egészen a második világháborúba való bekapcsolódásig a hadseregen belül a mótely elterjedését lényegében semmi sem akadályozta.

Nem juthatott be haladó sajtótermék, nem hatolt be a magyar kommunisták és a szomszédnépek testvérpártjainak felvilágosító szava, és

¹ Közli: Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához, IV. kötet. Szikra 1955. 92. oldal.

harcuk hatása saját uralkodó osztályaik nacionalizmusa ellen. Annál inkább özönlöttek a valódi és méginkább a koholt hírek a cseh és román burzsoázia nemzetiségi politikájáról, az uralmuk alatt élő magyarok elnyomásáról, meg a rágalmak halmaza a kommunistákról és a Szovjetunióról. Mindezt eredményesen egészítette ki a Horthy-hadseregben folyó kiképzés, amelynek bevallott célja volt a katonákból gondolkodás nélküli, engedelmes és vakon hívő eszközöket faragni a rendszer urai számára, agressziós, revizionista célkitűzéseinek végrehajtására.

A hosszú időn át folytatott lélekmérgezéssel ilyen körülmények között lehetett a hadsereg tagjainak tudatában a revizionizmust, meg a szovjet-és kommunistaellenességet a *hazafisággal* azonosítani. Ennek a folyamatnak kedveztek az ún. „bécsi döntések” is, amelyek révén elért területgyarapodások hatását a rendszer sietett az egész nép, de különösen a hadsereg felé ideológiai téren is kamatoztatni.

Horthy, a hadsereg „legfőbb hadufa”, tervei szilárd támaszaként kezelte a tisztikart. Biztosan számított a tisztek feltétlen támogatására, és nyugodtan tehetett, hiszen a tisztikar zömében az uralkodó osztályok tagjaiból vagy kiszolgálóiból tevődött össze, emellett a katonai vezetők nagy részét a monarchia hadseregéből örökölt „K. u. K. szellem” telítette meg, s ráadásul sokuk nem is volt magyar származású. Ezen a helyzeten valamit változtatott az a tény, hogy a háború alatt a tisztii állomány tartalékosokkal egészült ki, akiknek nagy része a polgári életben elfoglalt helyzete miatt közelebb állt a néphez, és gondolkodásmódja is egészségesebb volt. Természetesen ez a körülmény csak az alacsonyabb beosztásúak körében gyakorolható valamelyes pozitív hatást, a hadsereg felsőbb vezetésében nem érvényesülhetett.

A tisztikar mindvégig Horthy kedvence volt és nem is csalódott hűségében, amíg őt tartotta érdekei legmegfelelőbb kifejezőjének és védelmezőjének. Amint azonban a tisztek osztályérdekei mást diktáltak, mint a történelem bizonyítja, cserben hagyták „legfőbb hadurukat” és fel esküdtek a nemzetvesztő Szálásira.

Ez persze a háború utolsó időszakában következett be, a belépés pillanatában a hadsereg erkölcsi arculatát az ellenforradalom ideológiájának hatására kialakult *álhazafiság és a tisztikar Horthy-hűsége* határozta meg.

* * *

A Szovjetunió elleni rablőháború első időszakában a frontra vitt csapatok magatartásában meg is mutatkozott az említett tényezők hatása. A szovjet csapatok időleges visszavonulása és a viszonylag könnyű sikerek idején a katonák többsége hitt a „kereszteshadjárat” meséjében, a tisztek még a győzelemben is. Ennek megfelelő a „Kárpát-csoport” és az 1942 elején megszállási feladatokra felhasznált hadosztályok szereplése

is. Semmivel sem voltak különbek a hitleristáknál, ugyanúgy felegetett falvak, kifosztott lakosság, vér és könny maradt a nyomukban.

A háború azonban még a viszonylag könnyű sikerek idején sem volt olyan egyszerű győzelmi séta, mint amilyennek a tábornokok híresztelték és a katonák hitték frontra indulásukkor. Semmi sem lett abból az ígéretből, hogy az aratás már otthon éri a bevonultakat. Annak felismerése, hogy hosszú és sok vért követelő, bizonytalan kimenetelű háborúra van kilátás, a nagy hangon beígért gyors győzelem helyett, volt az első tényező, amely háborúellenes hangulat keletkezéséhez vezetett a katonák körében.

A „Kárpát-csoport” alárendeltségébe tartozó gyorshadtest parancsnokának küldött jelentésében is ilyen jelenségre mutatott rá a 2. gépkocsizó dandár parancsnoka. „A 12. kp.-zlj.-től jött egy-egy olyan helyzet- és hangulatjelentés, amely — mint írja — meglehetősen szomorú fényt vet úgy az erkölcsi, mint az anyagi helyzetre. Jelenti, hogy pct. ágyúja, hk-ja, mkp-ja nincs, egyéb hiányok mellett. Legénység átoknak tartja, hogy a gys. hdt.-hez tartozik, mert az összes harcokat ő csinálja végig, emellett elveszítette a múlt őszi, az ez év tavaszi-nyári és őszi kereseti lehetőségeit, amíg a többiek otthon jól keresnek és az állam nem kárpótolja őket. E tekintetben a tisztikar sem tud kézzelfogható érvekkel ellenkező irányban befolyást gyakorolni. Mindenki azt várja, mikor kerülhet haza. Végeredményben leszögezi, hogy a zlj. nem ütöképes és javasolja hazavitelét.”²

Nem állítjuk, hogy már 1941 őszén ez a hangulat volt a jellemző a fronton levő csapatokra, és mint kitéjük, elsősorban az otthonmaradottak anyagi gondjai, az „elmaradt kereseti lehetőségek” gondolkodatták el a katonákat. Annyi azonban bizonyos, hogy az idézett jelenség nem csupán az említett zászlóaljra vonatkozik, és bizonyítja azt is, hogy a katonatömegek között *korán* megmutatkoztak a valóságra ébredés jelei.

Ez pedig nem csekély gondot okozott a horthysta hadvezetésnek, amely a legnagyobb veszélynek tartotta, ha a katonák gondolkodni kezdenek. Próbálta is annak útját állni minden módon. A már idézett jelentés szerint: „A hdt. pk. a 2. gk. dd. által felterjesztett 6. gk. és 12. kp. zlj. hangulatjelentését kifogásolja és a 6. gk. és 12. kp. zlj. pk.-ot kihallgatásra rendelte... A hdt. pk. a dd. pk.-okat utasította, hogy az alakulatok hangulatát nemcsak befolyásolni, hanem irányítani is kell és kellő oktatással stb. meg kell értetni a közös harc nagy célját.”³

Nem is volt hiány sem a „kellő oktatásban”, sem pedig a „stb.”-ben. De a propaganda előadások és a „stb.” alatt értendő pofonok, kikötések, fegyelmező gyakorlatok, és hadbírósi ítéletek már nem voltak alkalmasak megértetni a „közös harc nagy célját”, az egyre távolodott a kato-

² Hadtörténelmi Intézet (HIL) 2. hadsereg anyaga 2/1/5552—b. Másolat.

³ U. o.

nák elől. Ezek a módszerek a folyamatot megállítani többé nem tudták, csupán lassították azt.⁴

A hadseregbe kényszerített munkások és parasztok saját bőrükön tapasztalták, milyen hősiiesen védi szülőföldjét, és mennyire gyűlöli elnyomóit a szovjet nép. Szembe találták magukat az igazi hazaszeretettel és ahogy egymásután múltak a hónapok, övéiktől messze kényszerítve, kezdték megérteni, hogy ebben a háborúban semmi keresnivalójuk, hogy rabló célok érdekében vágóhídra hajtották őket, s hazudtak a „felszabadító küldetésről” szónokló politikusok, tábornokok és papok. Ezt a felismerést igyekezett elősegíteni a Szovjet Hadsereg is, amely az első perctől kezdve különbséget tett az egyszerű katonák, a dolgozó emberek és az őket egyenruhába öltöztető uraik között. A Szovjet Hadseregben dolgozó politikai munkások röpiratok ezrein egyszerű és világos szavakkal magyarázták meg a magyar katonáknak a rájuk kényszerített háború jellegét, a szemben álló felek hadicéljait, valamint Magyarország és a hadsereg sorsát, ha nem szakít Hitlerrel.⁵

Hasonló röplapokat adtak ki a szovjet partizánok is, amelyekben ismertették harcuk célját és figyelmeztették a magyar katonákat kegyetlenkedéseik következményeire. E röpiratok arra szólították fel őket, menjenek haza vagy válasszák a fogságot és ne harcoljanak a munkások és parasztok Vörös Hadserege ellen, amely az ő szabadságukért is harcol. „Az orosz munkás és földműves barátja a magyar népnek. Mi nem ellenetek, hanem Hitler és magyar bérencei ellen viseljük a háborút.” — üzenték.⁶

Ennek a felvilágosító munkának a hatását mélyítette el az a bánásmód, amelyben a katonák tisztjeiktől és a németektől részesültek. A legénységet nem vették emberszámba, a legbrutálisabb módon, veréssel fegyelmezték. Élelmezési anyagaival és téli ruházatával a tiszték és szolgálatvezetők a legszemérmetlenebb módon üzérkedtek. Amíg a katonák

⁴ Sajnos, alig maradt második világháborús csapatanyagunk, tábori bírósági anyaggal pedig, amelyekkel bővebben dokumentálhatnánk a háborútól való megundorodás terjedését 1941 végére, egyáltalán nem rendelkezünk. Ezért ebben a kérdésben az országon belül működő hadbíróságok anyagára vagyunk utalva. A helyzet elemzéséhez ezek is komoly segítséget nyújtanak, mert a hazai helyőrségek erkölcsi állapotának ismeretében megbízható következtetéseket vonhatunk le a harcoló alakulatokra vonatkozóan is. Jellemző, hogy 1942 első felében egyedül a miskolci hadbíróság ügyésze több mint 100 esetben emelt vádat behívoparancs megtagadása, bevonulás előtti öncsonkítás és szökés miatt, a hazai helyőrségekhez tartozó katonák ellen. Pl. a menetalakulatra beosztott Nótár Béla 1942 májusában megszökött a 43/I. zj-től, elfogatáskor öncsonkítást követett el, felgyógyulás után pedig öngyilkos lett. (HIL miskolci hadbírószág 1942. 205. cs. 701/42. IV.) Más utat követett Gerity Sándor, aki 1942 januárjában Zsabján töltött szabadságáról nem vonult be, hanem a partizánokhoz csatlakozott és egy támadás alkalmával szülővárosa határában halt hősi halált. (U. o. 204. cs. 136/42. V.)

⁵ A röpiratok közül sokat őriz a Hadtörténelmi Múzeum Nyomtatványtára 2000., 2001., 2002. stb. szám alatt.

⁶ U. o. 2004. sz. Idézi Aroka Lajos: Felszabadulásunk a Szovjet Hadsereg röpcéduláinak tükrében. Hadtörténelmi Közlemények 1955. II. évf. 2. sz. 106. o.

silány koszton és az időjárás viszontagságainak teljesen kiszolgáltatva élték át a háború borzalmaait, a tisztek jólfutótt szállásain folyt a dáridó. A német hadvezetést mindent megígért, csakhogy minél több magyar hadosztályt kaphasson a frontra, de a teljesítéssel mindig adós maradt és nehézfegyverek nélkül küldette rohamra azokat. Elhangzottak keneteljes szónoklatok a „német—magyar sorsközösségről”, de a magyar katonák egyre-másra kapták otthonról a híreket, hogy övéiket a magyar kormány és a náciak mindenükből kiforgatják.

Mindezek kibontakoztatták azt az erjedési folyamatot, amely első formájában 1941 őszen egyes alakulatoknál általában mint háborúellenesség jelentkezett, de még nem párosult a szovjet nép önfeláldozó harca jogosságának elismerésével és a hitleristák elleni gyűlölettel. 1942 elejétől a háborúellenesség egyre szélesebben terjedt a hadseregben és mutatkozni kezdett annak németellenes éle is. A frontról hazatérő katonák elmondták tapasztalataikat a háborúról, a hitleristák által a megszállt területeken bevezetett „új rendről” és a szovjet nép hősiességéről. Ez annyira elevenén találta a rendszer urait, hogy 1942 májusában a vezérkar főnöke rendeletet adott ki a „Hadműveleti területről hazatérő honvédek egyének rémhírtérjesztései” tárgyában.⁷

A katonák a hadvezetés buzgón terjesztett rémmeséinek hatása következtében eleinte féltek a fogságbaeséstől, de nagyon hamar meggyőződtek félelmük alaptalanságáról. Ugyanis a szovjet fogságba esettek egy részét, akik hajlandóak voltak csapatukhoz visszatérni, hogy bajtársaikat felvilágosítsák az igazságról, visszaengedték. Ezek aztán olyan meggyőző erővel mondták el tapasztalataikat, hogy 1942 elejétől egyre több magyar katona választotta az életet jelentő hadifogságot, a biztos pusztulás helyett.

A hadifogság, amellett, hogy megmentette rengeteg magyar életét, felbecsülhetetlen hatású nevelőiskola is volt. A Kommunista Párt Külföldi Bizottsága megszervezte a hadifoglyok tájékoztatását, megismertette velük az igazságot mindarról, amire vezetőik hazug hírverése odahaza nevelte őket. 1942-ben hetilapot is indítottak számukra „Igaz Szó” címmel, melynek hasábjai a demokratikus nevelés szolgálatában álltak. A hatás nem is maradt el. 1942 január végén már összeült a magyar hadifoglyok első konferenciája, ahol a küldöttek egy, a fronton levő bajtársaikhoz szóló, felhívást fogadtak el. Ebben a valóság feltárása mellett felhívták őket, követeljék parancsnokaiktól hazaszállításukat, s ha az nem megy, jöjjenek át a szovjet csapatokhoz.

E felhívást szovjet repülők szórták le a magyar állások fölött és a fronttapasztalatok mellett nagy mértékben hatásának tulajdonítható, hogy

⁷ 34227/eln. 2. vkf. D. 1942. sz. HIL. Pécsi Kerületi Parancsnokság 1942. 39. sz. cs. Parancsok gyűjtője. 12. sz. Bizalmas Honvéd Kerületi Parancsnoksági Parancs. Pécs, 1942. május 18.

egyre szaporodott a fogságot választók száma, ugyanakkor a megszállásra kivezé nyelt alakulatok között nem egy olyan akadt, amely meg- egyezett a közelében működő partizáncsoporttal, s nem avatkozott annak akcióiba, de előfordultak esetek, hogy munkaszolgálatosok és katonák átálltak és a partizánok oldalán harcoltak a hitleristák ellen. 1942 köze- pétől ilyenekre már vannak adataink.⁸

De mindezek mellett a hadseregben megindult háborúellenes folya- matnak a legnagyobb lökést a 2. magyar hadsereg pusztulása, a voro- nyezsi katasztrófa adta.

A 2. hadsereg megfelelő téli felszerelés, korszerű nehézfegyverek, és minden tartalék nélkül, 200 km-es arcvonalon állt a Don partján, 1942 második felétől. Az erejét meghaladó feladatok az első perctől erősen gyengítették harcértékét, melyet nagy mértékben befolyásolt összetétele is. „A tartalékos tisztikar zöme selejtes elemekből (érti alatta a kistiszt- viselőket, falusi tanítókat stb.), a középosztály legalsó rétegeiből került ki, mert az értékesebbek a polgári állásban meghagyás útján mentességet szereztek. Ugyanez áll a legénységénél is. A bevonultak között a birtokos paraszt-osztály mélyen országos arányszámán alul volt képviselve, mert meghagyás útján nagyrészt mentességet biztosított magának. A legény- ség zömét napszámosok, béresek, uradalmi cselédek és más nincstelenek tették ki.

Igy a tisztek és legénység túlnyomó része olyanokból állt, akik nem voltak sem olyan pozícióknak, sem olyan javaknak birtokában, melyek- nek védelme őket elszánt harcra vagy éppen önfeláldozásra készíthetné.” — áll a 12. könnyűhadosztály jelentésében.⁹ A többi csapatnál is hasonló volt a helyzet. „A legénység között igen sok szóbeszéd tárgyát képezte az is, hogy miért éppen neki kell a harctéren lenni, amikor a saját falu- jából a barátainak nagy része otthon van.” — írja a 48. gyalogezred pa- rancsnoka.¹⁰

E figyelemre méltó beismerések mutatják, milyen előrehaladt a demoralizálódás ezidőre a katonák körében. Ehhez járult, hogy számuk harc nélkül is egyre fogyott. „A végelgyengülésben elhaltak száma állan- dóan nőtt. December hó végén már a tisztek között is fordultak elő vég- kimerülési esetek... Az erőbeni állapot ily nagyfokú romlása elsősorban a nagyfokú igénybevételre, sok izgalomra, a biztonsági érzet részbeni hiányára és másodsorban a hidegre, kevés fűtőanyagra és bizonyos táp-

⁸ Magyar—orosz történelmi kapcsolatok. Műveit Nép 1956. Mayer Mária tanul- mánya 436. o. A partizánmozgalom történetével több munka is foglalkozik, ezért a partizáncsoportokban harcoló magyar katonák tevékenységére a tanulmány nem tér ki. Megemlítésük azért szükséges, hogy lássuk, hányféle formát öltött a hadseregben kibontakozott antifasiszta, háborúellenes mozgalom.

⁹ HIL. Szekszárdi 12. könnyű hadosztály 1942. 39. sz. cs. 172/12. kho. I. a. 43. III. 24. Harctudósítás.

¹⁰ HIL. 2. hadsereg iratai 12. kho. Lészay Ferenc ezds. harctudósítása.

lálkózási hiányokra volt visszavezethető.”¹¹ Érthető, hogy ilyen körülmények között: „Hiába volt minden meggyőzés a parancsnokok részéről, hiába akartak lelkes hangulatot, harcosszellemet, a legénység csak fagyott ujjait mutogatta és a lelkesedésnek semmi jelét sem adta.”¹²

E néhány adat is képet ad arról, milyen állapotban érte a 2. magyar hadsereget az elsöprő erejű szovjet támadás 1943. január 12-én. Az arcvonal szinte órák alatt összeomlott, teljes anarchia lett úrrá a csapatok között. A fegyverek jóformán semmit sem értek. „A nagy hidegben a gyal. töltevény nem sül el. Ennek következtében sem a puskát, sem a golyószórót, sem a géppuskát nem lehetett használni.” — jelentette később az 51. gyalogezred parancsnoka.¹³ A katonák elvetették az ellenállásnak még a gondolatát is. „... a Don-i összeomlás után a magyar katona felszerelését eldobta, botot vett a kezébe és ment, ment nyugatnak, gondolván, tavaszra csak eléri a Kárpátokat! Ha a Don-i vereség minket a Dnyeszteren ér, akkor az emberek fellázadnak és fegyveresen fordulnak ama pár tiszt ellen, aki útjukat merte állni.” — vonja le következtetésként az egyik ezredparancsnok.¹⁴

A 2. hadsereg tragédiáját csak súlyosbította a németek magatartása. Amikor látták, hogy a magyar katonákra, mint golyófogóra és utóvédre nem számíthatnak tovább, a „magyar bajtárs” egyszerre „magyar disznó” lett számukra, és akként bántak vele. A magyar parancsnokokat nem tájékoztatták a helyzetről, és szándékaikról, a katonákat leparancsolták a járművekről, kikergették az épületekből, megtagadták tőlük még a melegítő italokat is, hagyták nyomorultul elpusztulni őket.

Jány hadseregparancsnok és büntársai is mindent elkövettek, hogy a pusztulás teljes legyen. A legkegyetlenebb terror alkalmazásával igyekeztek a széthullott kötelékeket rendezni és újra harcba vetni a szovjet csapatok ellen. Jány a bekövetkezett események okát a „katonák gyáva-ságában” látta és rendeletet adott ki azok azonnali véres megtorlására.¹⁵ Alárendelt parancsnokai semmivel sem maradtak mögötte. A fentebb idézett ezredparancsnok pl. négytagú kivégzőkülönítményt szervezett, amely vezetése alatt a helyszínen gyilkolta le a fasiszta érdekekért meghalni nem akaró katonákat.¹⁶ A 23. könnyűhadosztály parancsnoka elrendelte, hogy „... a szökést kísérőket, parancs nem teljesítőket fel kell koncolni”.¹⁷ És ezt meg is tették. 1943. január 30-án a 14/I. zászlóalj

¹¹ U. o.

¹² HIL. 2. hadsereg iratai 10. kho. 6. gy. e. harctudósítása.

¹³ U. o. 23. kho. 51. gy. e. harctudósítása.

¹⁴ U. o. 19. kho. Lóskay Ferenc ezds. harcjelentése.

¹⁵ U. o. Hadseregparancsnokság. 195/2. hds. I. a. 43. I. 13. sz.

¹⁶ U. o. 19. kho. Lóskay Ferenc ezds. harcjelentése.

¹⁷ U. o. 23. kho. 1/23. kho. I/a. 43. I. 24. sz. Intézkedés Oskol' védelmére.

állományából 4 honvédet koncoltatott fel az illetékes parancsnok, azon a címen, hogy önkényesen elhagyták helyüket.¹⁸

A terror azonban mitsem segített. A 2. hadseregnek csak szánalmas roncsai maradtak, azokkal a fronton már nem lehetett semmit kezdeni. Hogy mind a kétszázezer magyar ott nem pusztult a Donnál, az egyedül a Szovjet Hadseregnek köszönhető, amely kb. hatvanötezer ember életét mentette meg. Ezek a megmentettek adtak nagy lendületet a hadifoglyok körében még 1942 elején kibontakozott antifasiszta mozgalomnak. A párt Külföldi Bizottsága ezidőben egészen a háború befejezéséig, óriási munkát végzett. A hadifogolytáborokban egymást követték az előadások a Horthy-rendszer gázságairól, népellenes politikájáról, a front helyzetéről és a Szovjetunió igazságairól. E mellett Krasznogorszkban és Juzsában antifasiszta iskolát szerveztek, amelyek már nem csupán a felvilágosítást tartották feladatuknak, hanem harcosokat neveltek a jövő magyar demokratikus átalakulás számára.

Az igaz szó termékeny talajra lelt a háborút megutált hadifoglyok körében, akik egyre nagyobb számban aktivizálódtak. Saját élményeiket tartalmazó röpiratokat készítettek és ezeket eljuttatták a még fronton levő csapatokhoz. De nemcsak ily módon, hanem hangszórós kocsikon és rádión is végezték a felvilágosító munkát, melynek nyomán az egész hadseregben egyre erőteljesebbé vált a németellenes hangulat és a háborúval szembeni ellenállás.

Mindez természetesen nem hagyta érintetlenül a tisztikart sem. Többségük — különösen a tartalékosok —, a sztálingrádi fordulat és a 2. hadsereg katasztrófája után nem hitt a német győzelemben, de ezek nagy részét is a kommunistaellenes nevelés, a kormányzó iránti hűség, valamint a tekintélytisztelet, a mindent felülről várásra való beállítottság megakadályozta, hogy kivezető utat keressen. E béklyóktól még a hadifogságban is csupán a kisebb részük szabadult meg, a többség legfeljebb *passzív szemlélője* maradt az antifasiszta mozgalomnak. Véleményüket általában a magasabb rendfokozatú parancsnokoktól tették függővé, azok pedig nemcsak mereven elzárkóztak az antifasiszta mozgalomban való részvétel elől, hanem árulónak bélyegezték és hadbíróssággal fenyegették azokat a fiatal hivatások és tartalékos tiszteket, akik az igazságot felismerve, cselekedni is akartak hazájuk érdekében.

A hadifogságba került egyszerű katonák nagy része ebben az időben már azt is felismerte, hogy a passzív ellenállás önmagában nem megfelelő az ország megmentéséhez, ezért kész volt fegyvert ragadni a hitleristák ellen. Sokan jelentkeztek partizánképzésre és mintegy kétezren el is érték, hogy a kievi partizániskolára kerültek és a későbbi időben harcolhattak hazájuk felszabadításáért. Ugyanez a felismerés szülte az

¹⁸ U. o. 1. sz. Hadosztályparancsnoki parancs. 1943. február 2.

antifasiszta foglyokban a Kossuth-légió megszervezésének gondolatát is. A Szovjet Hadsereg fegyvertársaként önálló magyar kötelékben akartak harcolni a hitleri elnyomók ellen. A Külföldi Bizottság pártfogolta a tervet és közbenjárt a szovjet kormánynál, valóraváltása érdekében. A különböző hadifogolytáborokban tisztí és legénységi küldöttségek alakultak a szervezés megindítására. Ez azonban a főtisztek és tábormokok határozott ellenállásába ütközött, és természetesen kihatott a tisztek egy részének állásfoglalására is. Végeredményben egyetlen magasabb rendfokozatú katonai vezetőt sem sikerült a szép ügy számára megnyerni, s a légió annyi lelkes munka eredményeként sem alakulhatott meg. A fogságban levő katonai vezetők ezáltal elütötték a harcolni akarókat attól a viszonylag korán adódó lehetőségtől, hogy önálló magyar alakulat zászlaja alatt fogjanak fegyvert, de elszabotálták az egész magyar haderő vagy legalább is döntő részének ily módon való átállítására szolgáló kedvező alkalmat.

* * *

A háborúban való részvétel kimerítette az ország teherbíró képességét, és magasra fokozta a dolgozó tömegek elégedetlenségét, elkeseredését. A győzelem reménye tovatűnt, helyette a teljes pusztulás lehetőségével kellett szembenézni. Ebből a helyzetből a Kállay-kormány „hinta-politikája” úgy próbált kiutat keresni, hogy miközben a lehetőséghez mérten kielégítette Hitler igényeit, nyugat felé is tapogatózott, a rendszer német vereség esetében való átmentése érdekében. A magyar fasizmus „külön érdekeinek” védelme, az uralkodókörök hatalomfélése, és a Szovjetunió általi felszabadítástól való félelme volt e politika oka, folytatásához pedig egyes nyugati imperialista körök magatartása következtében fűztek reményeket.¹⁹

A nyugat felé irányuló kapcsolatkereséseket azonban Hitler megneszelte, és elhatározta az ország megszállását. Szándékát 1944. március 18-án közölte a főhadiszállására hívott Horthyval, aki ugyan először tiltakozott, de végül megkötötte a szegyénteljes alkut; eltűrte, sőt fedezte az ország függetlenségének elvesztését.

A megszállás minden ellenállás nélkül történt. A kormányzat már korábban kapott híreket a német hadvezetés ilyen irányú előkészületeiről de egyszerűen *nem hitte el* azokat, és nem tett ellenintézkedéseket.

Mikor pedig a megszálló csapatok megindultak, a *jövőtől való félelem* akadályozta meg a határozott cselekvést. Kétségtelen, hogy az ellenállás gondolata a vezetők egy részében felmerült. Ezt bizonyítja a honi helyőrségek riadóztatása a megszállás előestéjén, valamint az a körülmény, hogy Kállay miniszterelnök felvetette Debrecenbe repülésének ter-

¹⁹ Az erre vonatkozó adatokat lásd Zsigmond László: Adalékok a magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikájához 1929—1945. Szikra 1953. 103. o.

vét.²⁰ A kormányzó kíséretében lévő Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök utasítása, valamint Horthy telefonbeszélgetése a hegyeshalmi vasútállomásról Kállayval, eldöntötte a helyzetet. A riadóztatott helyőrségek közül Sopronban, Győrött, Székesfehérvárott, a budaörsi repülőtéren és néhány kisebb helyen, a megkísérelt ellenállást csírájában elfojtották a megszálló csapatok. Csupán néhány magyar katonafegyver dördült el a határokon az ország függetlenségének védelmében.

Pedig a háborús tapasztalatok, és a Külföldi Bizottság munkája eredményeként a hadseregben ezidőre már erőteljesen kifejlődő németellenes hangulat, és az illegalitásban dolgozó kommunisták által szervezett ellenállási mozgalom sikerei megérlelték a haza szabadságáért és függetlenségéért indítandó fegyveres harc lehetőségét. Ez a lehetőség akkor válhatott volna valósággá, ha a kormányzat az ellenállási mozgalomra *támaszkodva* fordítja a hadsereget a németek ellen. Horthy azonban nem is gondolt a nép erejének igénybevételére, az antifasiszta függetlenségi front erejéből pedig még nem futotta az államhatalommal *szemben* fegyveres felkelésre bírni a dolgozó népet, s a hadsereget a megszállók ellen.

Nem futotta, mert miközben Horthy és Kállay politikai taktikából megengedték a polgári ellenzéki pártok legális működését, egy pillanatra sem enyhítették a kommunisták elleni terrort. A pártot óriási vérvesztések érték, s a legszigorúbb illegalitásba kényszerítve nem tudta a befolyását a dolgozók között a fegyveres felkelés megszervezéséhez szükséges mértékben kifejleszteni. Ehhez járultak a párt által elkövetett jobboldali jellegű hibák is, főleg az élesebb harci formák elhanyagolása már kezdetben. A párt a legális lehetőségek kihasználásával a háború kezdetén elért komoly sikerek láttán, nem készült fel időben sztrájkok, szabolázcselekmények, és fegyveres akciók, partizánharcok szervezésére.²¹

Március 19-én mindezek együtt hatottak, miért is a hadsereg tétlenül nézte az ország függetlenségének elvesztését, nem szegezte fegyverét az igazi ellenséggel szembe, és megfordítva: nem tört ki fegyveres felkelés, amely a maga oldalára állíthatta volna a hadsereget.

Teljes tárgyilagossággal megállapítható, hogy a riadóztatott honi alakulatok *meggyőződésből* készek voltak harcba lépni a hitleristák ellen és ugyanez volt a helyzet a fronton levő csapatok között. A tisztikar szintén vállalta az ellenállást, bizonyíték erre, hogy minden késedelem nélkül végrehajtották az elrendelt riadóparancsot, s nem okozott gondot

²⁰ Lásd Czebe Jenő—Pethő Tibor: Magyarország a második világháborúban. A háborús évek katonai története. Új Magyarország, Bp. 1946. 40—41. o.

²¹ A tanulmányban csak a hadsereg állásfoglalására közvetlenül hatással bíró legfontosabbakat említjük meg. A párt politikájának elemzését adja Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1939—1945. Szikra 1955. Negyedik, átdolgozott kiadás, 173. s a köv. oldalakon.

a „szövetségi hűség” kérdése. A tisztikar magatartásának mérlegelésénél azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a parancs teljesítésében *nem antifaszista meggyőződésük*, hanem a kormányzó iránti hűségük játszotta a főszerepet. Ebből adódik, hogy készségesen belenyugodtak a megszállásba, miután az ellenállás tervét a kormányzat elejtette. Parancsra készek voltak szembefordulni a hitleristákkal, de öntevékenyen, parancs nélkül ugyanyerre már nem voltak hajlandók.

* * *

Az ország megszállása után a németek újabb katonai erőfeszítéseket követeltek, és vezetésük alá kívánták rendeltetni az egész mozgósított magyar haderőt, hogy a keleti hadszíntéren saját elképzeléseiknek megfelelően alkalmazhassák. A hadsereg látszat-önállósága azonban egyelőre még megmaradt, bár a helyzeten nem sokat változtatott. A felállított 1. magyar hadsereg elindult a frontra, hogy részt vegyen a Szovjet Hadsereg lengyelországi előnyomulásának megállításában.

Katasztrófája nem sokáig várattott magára. Az 1. Ukrán Front július végén indított hadműveleti jóformán teljesen elsöpörték és a csapatok rendezetlenül özönlöttek hátrafelé. A Kossuth-rádió mindent elkövetett, hogy megmentse és időben a németek ellen fordítsa a hadsereget. Július 23-án, a hadsereget ért támadást megelőző napon, figyelmeztette a katonákat és tiszteket, milyen sors elé néznek, és rámutatott, a pusztulást csak úgy kerülhetik el, ha a németeken keresztül utat vágnak maguknak hazafelé a Kárpátokon.²²

Sajnos, a felhívás hatástalan maradt. A hadseregen belül az ellenállási mozgalomnak nem volt szervező góca, a tisztikar álláspontja pedig március 19-e óta nem változott. Az ellenállási mozgalom *önmagában* nem nyerhette meg, ahhoz az uralkodókörök akarátára is szükség lett volna. Lényegében ugyanezen okok miatt nem érhetett el a kívánt hatást a Magyar Frontnak a hadsereg megnyerésére irányuló, igen jelentős mérvű felvilágosító munkája sem. E felhívások és röpiratok tovább erősítették a katonák németellenességét, de nem tudták elszakítani a hitleristák oldaláról.

Horthy továbbra sem volt hajlandó az egyedül célravezető módon kivezetni az országot a háborúból. A személyéhez fűződő illúziókat kalandortervek szövögetésére használta fel, azok pedig elvitték az október 15-i kiugrási kísérletig, amely azonban a megfelelő politikai és katonai előkészületek híján szegyenletes kudarcba fűlt.

A kiugrás katonai előkészítése Lázár testőrtábornagy feladata volt, aki a kormányzó megbízásából már korábban kapcsolatot tartott fenn a Szentgyörgyi—Várnai-féle polgári ellenálló csoporttal. Lázár tudtával és támogatásával e csoporthoz tartoztak a németellenes beállítottságú

²² Kossuth-rádió 1944. július 23. Megmenteni az 1. honvéd hadsereget.

katonatisztek is.²³ A csoport, főleg a felsőbb támogatás segítségével, jelentős röpcédula-mozgalmat indított el, fegyver- és robbanóanyag raktárakat rendezett be, több ellenállási gócot szervezett és kapcsolatot létesített a Pest környékén állomásozó 16 jugoszláv munkásszázaddal is, azok felfegyverzése céljából.²⁴ Bár a csoport összeköttetésben állt a Békepárttal, ez nem jelentette azt, hogy Horthy a németekkel való szakításban a népnek, különösen a munkásosztálynak cselekvő szerepet szánt. Nem tárgyalta meg tervét az ellenállási mozgalom vezetőivel sem, azokat október 15-e teljesen készületlenül érte. Horthy az átállást pusztán egy szűk csoportra támaszkodva készítette elő, és későn kezdte a fővárosba vonni azokat a csapatokat, amelyeket az átállás katonai biztosítására szánt. Még súlyosabb azonban az a tévovázás, melynek következménye az 1. magyar hadsereg szervezett átállásának meghiúsulása lett.

Még szeptember közepén az 1. hadsereghez tartozó hadifogoly tisztek egy csoportja engedélyt kért Petrov vezérezredestől, a IV. Ukrán Front parancsnokától, hogy egy memorandumot vihessenek át Miklós Béla vezérezredeshez, az 1. hadsereg parancsnokához. Ezek a tisztek jól ismerték az 1. hadsereg csapatainak erősen németellenes hangulatát és bíztak abban, hogy parancsnokaik vezetésével hajlandók lesznek harcolni az ország megmentéséért. Negyven tiszt írta alá a memorandumot, melyet háromlagú küldöttség szeptember 25-én nyújtott át Miklós Bélának. A hadseregparancsnok azonnal összeköttetésbe lépett a kormányzóval, aki először a küldöttség letartóztatására adott utasítást, majd néhány óra múlva visszavonta azt és közölte, hogy meg fogja fontolni az üzenetet. Minden valószínűség szerint ekkorra már tudomására jutott, hogy nem számíthat angolszász megszállásra és a szovjetekkel kell tárgyalnia. Mégis, csupán szeptember 28-án szánta rá magát, hogy fegyverszüneti küldöttséget menessen Moszkvába, de az 1. hadsereg magatartására vonatkozóan akkor sem rendelkezett. Mi több, elmulasztotta ezt még október 15-én is, hiába várt utasításra Miklós Béla, aki végül a kiugrási kísérlet kudarcra után csapatai nélkül ment át, hogy megegyezést hozzon létre.

A fegyverszüneti kérelem bejelentése örömteli hangulatot, a katonákhoz intézett hadparancs pedig zavart és bizonytalanságot idézett elő

²³ E tiszti csoport igen tarka politikai összetételű volt. A becsületes, őszintén demokratikus gondolkodású hazafiakon kívül — akik felismerték és elfogadták, hogy Magyarországon a politikai kibontakozás megköveteli a kommunisták részvételét a hatalom gyakorlásában, és az őszinte együttműködést a Szovjetunióval — megtalálhatjuk az olyan elemeket, akik azért voltak németellenesek, mert a Horthy-fasizmus külön érdekeit féltették Hitlertől, de ott voltak a legitímista restauráció hívei, a kapitalista demokrácia bajnokai, stb. A pillanatnyi közös érdek egy táborba tömörítette őket, de az egymástól erősen eltérő későbbi célok cselekvésük eredményességét is gátolták, s az egész ellenállási mozgalmat gyengítették. Nem véletlen, hogy ezeknek az ellenállóknak egy része 1945 óta egymás után lelepleződött, mint a népi demokrácia ádáz ellensége. Különösen tapasztalható volt ez az 1956 október-novemberi ellenforradalom idején.

²⁴ Lásd Dezsényi Miklós: Hősök és árulók. Magyar Téka Bp. 145. o.

a hadseregben. Az ellenségeskedések beszüntetésének hírére örömmel fogadták, de a továbbiakat illetően nem volt határozott állásfoglalás, megoszlottak a vélemények. A katonák többsége március 19-e után nem látott semmiféle kiutat, elfásult és haza akart menni a házáat megvédeni. Október 15-én még egyszer fellobbant az akarat bennük, hogy megmentésük a hazát, saját becsületüket. Hajlandók voltak a szovjet csapatok oldalán harcba lépni a hitleristák ellen, de akaratukat megbénította az a tény, hogy nem akadt, aki vezesse őket.

Tisztjeik szintén megőrültek a fegyverszünet hírének és nagyon kevesen nyilatkoztak a németek oldalán folytatandó harc mellett, de különösen a hadparancs okozta bizonytalanság, majd egy, a további ellenállást elrendelő hamis rendelkezés miatt, a németek elleni harcnak sem voltak hívei. Túlnyomó többségük haza akart menni. Tétovázás és vitatkozás közben múlt el a hadsereg egészének szervezett átállására utolsó alkalomként kínálkozó értékes idő. A nyilas parancsnokok beérkezése elvágtá a további kísérletezés lehetőségét, és a hadsereg, melyet vezetői nem mertek vagy nem akartak, de ténylegesen nem tudtak az igaz ügy, a haza valódi érdekei szolgálatába állítani, haladt tovább a pusztulás felé.²⁵

Néhány eset bizonyítja csupán, hogy másként is történhetett volna. Az arcvonal olyan pontjain, ahol a szemben lévő állások közel voltak egymáshoz, a fegyverszüneti kérelem hírére barátkozás kezdődött a magyar és szovjet katonák között. Szegeden az egyik magyar alakulat parancsnoksága és a szovjet csapatok megbízottai között tárgyalások indultak a hitleristák elleni közös fellépésről és megkezdték a sebesültek kicserélését is.²⁶ Hasonló tárgyalások az arcvonal más részein is folytak, megegyezés azonban nem született, a Szálasi-féle hatalomátvétel következtében. Pár közvetett adat szól amellett is, hogy október 15-én nemcsak terveztek sok alakulatnál a szomszédos német egységek lefegyverzését, hanem történtek kisebb fegyveres összecsapások is. Ezek azonban az olyan esetekkel együtt, mint amilyen volt a Radetzky és Andrássy laktanyák tisztjei egy részének és legénységének a magatartása, elszigetelt jelenségek és követés nélkül maradt példák. Az említett laktanyákban ugyanis megtagadták az engedelmisséget a Szálasi-bandának és a német parancsnokságnak. A több napig tartó ellenállás elfojtása után mindkét laktanyából több embert (az Andrássyból kb. 200 főt) hurcoltak el.

* * *

²⁵ Horthy az utolsó pillanatig biztos volt a tisztikar hűségében „legfőbb hadúri” személye iránt. Ez azonban semmivé lett, midőn a tisztikar látta, hogy Horthytól nincs mit várnia tovább. Többségüknek Szálásra tett esküjét elsősorban nem a nyilas mozgalommal való rokonszenv magyarázza, annak főoka a kiváltságait biztosító ellenforradalmi rendszer további fenntartására irányuló törekvésük volt.

²⁶ Krupiczter Ferenc visszaemlékezése. HIL.

E kísérletek nem tudtak változtatni a helyzeten, de bizonyítják, hogy arra volt mód, a későbbiek azt is, hogy akkor utoljára volt, Október 15-e után a hadsereg látszat-önállósága is megszűnt, a parancsnokok csupán fegyelmi jogkört gyakoroltak, a harcászati vezetésbe nem szólhattak bele. A németek nem bíztak a magyar katonákban, kis kötelékekben német egységek közé keverték őket, úgy vigyáztak rájuk. Ez a szegényletes helyzet tovább demoralizálta a hadsereget, s a katonák falujuk közelébe érve, egyre nagyobb tömegekben maradoztak le.

Harcselekmények alkalmával egyre sűrűbben fordult elő, hogy zárt kötelékek teljes fegyverzettel és felszereléssel átmentek a szovjet csapatokhoz. Különösen szembetűnő ez a jelenség a magyarországi felszabadító hadműveletek második szakaszában, amikor a Szovjet Tájékoztató Iroda hadijelentései szinte naponta adtak hírt ilyen esetekről.

Ebben az időben az újjáalakult kommunista párt partizánakciók szervezésével együtt megkezdte a fegyveres felkelés előkészítését is. Ennek során Rajk László szoros kapcsolatot teremtett a párt, valamint a különféle ellenállási csoportokat összefogó Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága között, annak elnökén, Bajcsy-Zsilinszky Endrén keresztül.

Bajcsy-Zsilinszky a MNFFB katonai vezetőjéül Kiss János ny. altábornagyot kérte fel, aki elsősorban a különböző helyeken szervezkedő németellenes tiszti csoportokat egyesítette.²⁷ Ezután került sor a szűkebb vezérkar megalakítására. Kiss altábornagy Nagy Jenőt vezérkarifőnöki, Tartsay Vilmost személygyűjtő és irányító, Révay Kálmánt pedig az összekötő feladatok ellátásával bízta meg. A szűkebb vezérkar tagja volt Rajk László, a kommunista párt Központi Vezetőségének titkára is.

A fegyveres felkelés kérdésében két álláspont volt. A kommunisták véleménye szerint kislétszámú harci csoportok vállalkozásaival kell kezdeni, és a sikeres akciók hatására támaszkodva, fokozatosan fejleszteni általános fegyveres felkeléssé. A bizottság katona tagjai azonban túl hosszadalmasnak tartották a kifejlődést, ezért az általános fegyveres felkelés előkészítését tartották helyesnek, hogy megbízható katonai alakulatok beszerzésével adott jelre nagy erővel léphessenek fel, és kézbe ragadhassák a hatalmat.²⁸

Végül is ez utóbbi álláspont győzött, és annak megfelelően határozták meg a felkelés tervét. Eszerint december elején adott jelre honvéd alakulatok és felfegyverzett munkásosztagok elfoglalják az Astoria, Royal, Ritz és Wien szállodákban székelő német parancsnokságokat, a svábhegyi Gestapó-félszket, a minisztériumokat és a nyilas Hűség Házát. Más rohamcsoportok ezalatt megszállják a postát, a MÁV igazgatóságot, a személyes rendezőpályaudvarokat, ártalmatlanná teszik a hidak őrségét és meg-

²⁷ Dezsényi Miklós: I. m. 145—146. o.

²⁸ Szilágyi István: Három fekete évtized. Magyar Téka Bp. 1946. 167. o.

akadályozzák a robbantásokat. Ezzel egy időben a harcoló katonai egységek Budapest déli kijáratánál folyosót vágnak a németeken keresztül és megteremtik az összeköttetést a szovjet csapatokkal, majd azok oldalán harcba lépnek a főváros felszabadításáért. Ugyanekkor az Apatin körzetében védelemben levő csapatok is átállnak, minek következtében a Dunántúl harc nélkül felszabadul.²⁹

A szép terv biztatóan haladt a megvalósulás felé, mikor árulás folytán a nyilas számonkérő szék pribékjei lecsaptak a felkelés szervezőire. Kiss János, Nagy Jenő és Tartsay Vilmos december 8-án, Bajcsy-Zsilinszky Endre pedig december 24-én mártírhalált halt népünk szabadságáért. A bizottság megsemmisítésével a magyar ellenállási mozgalmat súlyos csapás érte. Bár a párt által szervezett partizáncsoportok eredményesen folytatták tevékenységüket, a későbbiekben már nem volt mód általános fegyveres felkelés szervezésére.

A hadsereg kisebb egységekben való átállására új lehetőségeket teremtett az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása és a hadüzenet. Budapest teljes bekerítésekor magyar csapatok is rekedtek a szovjet gyűrűben. Leírhatatlan hatással volt e csapatokra, mikor rádióból és repülőgépeken szórt röpcédulák útján erről értesültek. Tömegével tűntek el a katonák állásaikból, s az addig ingadozók, a megtorlástól félők is bátorságot kaptak: nem akartak tovább harcolni. Olyan eset is előfordult, hogy egyetlen szovjet harcos felszólítására nyolcvannál több magyar katona hagyta ott a helyét és átállt.

A pesti oldalon már találkozunk olyan esettel is, amikor az átállás nem azért történt, hogy a katonák a maguk számára véget vessenek a háborúnak. A 72. hv. műszaki zászlóalj két százada január közepétől a Sas utca és az Egyetem tér egy részének védelmét látta el. Január 17-én parancsot kapott a Budára való átvonulásra. A tiszti-tiszthelyettesi gyűlés egyhangúlag megtagadta a parancs teljesítését és az átállás mellett döntött. Szembefordultak a követelőzni próbáló németekkel, majd teljes fegyverzettel és felszereléssel a legközelebbi szovjet parancsnokságon bejelentették átállásukat és azonnali bevetésüket kérték a hitleristák ellen. Ez a kérésük akkor nem teljesülhetett. A pesti oldalon rohantak az események, nem volt mód ilyen előkészületekre. Ezért a szovjet parancsnokság a zászlóaljat Gödöllőre irányította, hogy ott bekapcsolódhasson a demokratikus hadsereg megeremtéséért megindult munkába.³⁰

A hadüzenet után ugyancsak röpcédulák útján jutott a Budapesten rekedt magyar katonák tudomására, hogy a debreceni kormány hadsereget szervez a fasisztaellenes szabadságharcra. Ez a hír még inkább gondolkodóba ejtette őket. Felmerült előttük annak lehetősége, hogy saját

²⁹ U. o. 168. o.

³⁰ HIL. Béketárgyalás katonai iratai. 14/30.

testvéreikkel szemben kell biztosítaniok a németek visszavonulását. Ekkor látták meg igazán, hova sodorta őket vezetőik árulása és saját akaratlánküliségük, a határozott cselekvéstől való félelem. A hatást fokozta azoknak a hazafiaknak a tevékenysége, akik a Szovjet Hadsereg oldalán a felvilágosítás fegyverével küzdöttek a hadsereg megmentéséért, a fasiszták mellől való leválasztásáért. Esténként, mikor a harci zaj elült, megszólaltak a hangszórók, e hazafiak fegyverei. Tájékoztatták a katonákat a hadihelyzetről, a Szovjet Hadsereg eredményeiről és céljairól, a magyar demokrácia első lépéseiről, és kiutat mutattak a kilátástalannak tűnő helyzetből. Az eredmény nem is maradt el. Százszámra álltak át a valóságra ébresztett katonák, akik közül többen kérték bevetésüket a fasiszták ellen.

Éz a vágya sokuknak teljesült. A szovjet főparancsnokság december 28-án — azon a napon, amikor a debreceni kormány hadat üzent a fasiszta Németországnak — engedélyezte, hogy önként jelentkező hadifoglyokból és átállt magyar katonákból alakulatokat szervezzenek a fasizmus elleni harcra. A szervező munkát, amely Budán, Kolcsuk vezérőrnagy hadtesténél indult meg, magyarok végezték.³¹ A következő napokban lázas tevékenység színhelye lett a Tárogató utca 17. sz. alatti villa, a szervezés központja. Felvilágosító beszédeket tartottak a jelentkezőknek, vázolták előttük a dicsőség útját, amely azonban nem sima és sok áldozatvállalást követel. Ezután kezdődött meg a kiválogatás nehéz munkája. Elcsigázott, lesoványodott és beteg emberek ezrei hagyták el a keseredve az orvosi vizsgálat színhelyét, mert csak az egészségesek és könnyen rendbehozhatók jelentkezését fogadták el. A katonák maguk is ügyeltek arra, kik kerülnek a harcolók közé. Nem engedték, hogy egy brutalitásáról vagy németimádatáról közismert tiszt vagy altiszt a felelősségre vonástól való félelmében közéjük lopja magát. Kitüntetésnek érezték, hogy az igazi ellenség ellen foghatnak fegyvert, vigyáztak tehát, kit ér a kitüntetés.

Január 10-e körül már megalakult az 1. és 2. század, a Pf. 09273 alakulat kötelékében, parancsnoka szovjet részről Szaveljev gárdaalezredes volt. Rövidesen felállításra került a 3. század is, amely a harcok során Szmirmov ezredes tengerészdandárának kötelékébe tartozott. Ezeket a budai villákban helyezték el, ahol pihentették és felszerelték őket. A pihenési idő felvilágosító munkával volt egybekötve. A katonák ezalatt megismerték igaz történetét annak, hogy miképpen sodorta Horthy katasztrófába az országot, mire kellett Hitlernek a magyar hadsereg és

³¹ A budai harcokban résztvevő magyar századok megszervezésére és replésére vonatkozó adatokat Krupicz Ferenc, a szervezőmunka egyik részese és Lakatos István ezds., a harcok résztvevője bocsátotta rendelkezésemre. Az adatok töredékesek, de így is nézhetőek, teljesebbé teszik azt a keveset, amit a magyar katonák részvételéről tudunk hazánk felszabadításában. Értékes segítségükért ezúton is köszönetet mondok.

milyen országépítő munka folyik a felszabadított területeken. A szervezés eredményeképpen Budapest teljes felszabadításáig tizenkét magyar század alakult meg. Ezek régi egyenruhájukat viselték, megkülönböztető jelzésük vékony piros szalag volt a sapkarózsán és a köpenygalléron.

A legkorábban felállított négy-öt század magyar parancsnokok vezetésével a Déli pályaudvar ostrománál esett át a tűzkeresztségen. Szabadon választhatták meg, magyar vagy német csapatok ellen akarnak-e harcolni. Volt olyan század, amely magyar arcvonalrészletet választott azzal a céllal, hogy áthozza a védőket a szovjet csapatok oldalára. Meg kell jegyezni, hogy a hangszórók tudtul adták végig az arcvonalon annak a hírért, hogy a debreceni kormány csapatai a Szovjet Hadsereg oldalán harcba lépnek a főváros felszabadításáért, az országot elpusztító náci hordák ellen. A hír mélységes megdöbbenést okozott a német fasiszták között, ettől kezdve semmiféle hatást nem tudtak gyakorolni a melléjük kényszerített magyar csapatokra, melyek közül több egységesen kijelentette, hogy nem harcol saját vérei ellen. A többi önkéntes század olyan pontokon kérte bevetését, melyet németek védtek, hogy mihamarabb fizetni tudjon a rengeteg szegényért és gyalázatért.

A német fasiszták még reménytelen helyzetükben is kétségbeesett elszántsággal védték a Déli pályaudvart. A rohamozó szovjet csapatok és az oldalukon harcoló magyar századok szívós küzdelemben, lépésről lépésre törtek előre. Győzelmükhöz nagyban hozzájárultak a magyar szakaszon lejátszódó események. Itt magyar egyenruhát viselő katonák álltak egymással szemben. Az önkéntesek a hajnali szürkületben közelítették meg az ellenséges állásokat, majd számos torokból harsant az érces kiáltás: „Mi a debreceni kormány katonái vagyunk, adjátok meg magatokat!” A hatás nem maradt el. Száz és száz magyar katona felémelt kézzel lépett előre, otthagyták állásait és frontot nyitott a szabadságharcosok előtt. A fasiszták nem tarthatták magukat tovább, a Déli pályaudvar február 9-én felszabadult. A német parancsnokság ezután már nem számíthatott a mellé kényszerített magyar csapatokra, azok sorra megtagadták az engedelmisséget. Ezrek és ezrek mentek fogságba, egy sem akart tovább harcolni a hitleristák mellett. Kétségtelen, hogy a németellenes hangulat hosszú idő alatt gyülemlett fel a rengeteg keserves tapasztalat hatása alatt, de a gátszakadásszerű átállási hullám az önkéntes magyar századok megjelenésének következménye. E századok harci cselekményei sem lebecsülendők, mert bebizonyították, milyen vitéz a magyar katona, ha igaz ügyért harcol, de legalább ilyen jelentős az a tény, hogy az önkéntes századok sok ezer magyar katona életét mentették meg azzal, hogy átállásra bírták őket.

A Déli pályaudvar elfoglalása után a felszabadítók oldalán harcoló magyar századok közül a 3. részt vett a Bartók Béla út, Lenke tér, Móricz.

Zsigmond körtér, Gellérthegy, Tabán és a Vár elfoglalásában, a 2. a Pálya utcát tisztította meg, majd szintén a Vár ostromába kapcsolódott be. A 12. század a hitleristákkal szívós harcban jutott el a Márvány utca keleti végétől az Alkotás utcán át a IV. Béla út és a Vérmező utca sarkán lévő iskolához. Ezek után részt vettek még a február 11-*ı* német kitorés felszámolásában is. Ismeretes, hogy e napon 40 ezer fasiszta tört ki a Várból azzal a céllal, hogy Bicske felé átvágja magát és egyesüljön a „felmentő” csapatokkal. A kitorés felszámolása egész éjszaka tartott. A németek mindenre elszántan, vakon törtek előre, vad lövöldözéssel igyekeztek maguknak utat vágni. Reggelre a kísérlet összeomlott, de a budai hegyek átfésülése még napokig tartott. A magyar önkéntesek hősiesen helytálltak a nehéz helyzetben és kivették részüket a fasiszták megsemmisítéséből. Közülük a 2. század tagjai a Hármashatárhegy, Ördögárok környékét fésülték át, a 12. század pedig a Káplár utca, Lövház utca, Marcibányi tér és Bimbó utca megtisztítását végezte el. Hősiesen, szabadságharcosokhoz méltóan álltak helyt a magyar katonák, harcaik során mintegy hatszázan áldozták életüket népünk felszabadításáért. A budai harcok befejeztével az önkéntes századokat a szovjet parancsnokság napiparancsban dicsérte meg és mondott köszönetet nagyszerű helytállásukért. A legjobban kitüntek névsorát kitüntetésre terjesztették fel, hősiességük jutalmául.

Az említett századokon kívül más magyar egységek is részt vettek a szovjet csapatok oldalán Buda felszabadításában. Már említettük, hogy milyen nagy hatással volt a németek mellett álló magyar alakulatokra a debreceni kormány megalakulásának híre, majd a demokratikus hadsereg felállításáról szóló közlemény és a katonákhoz intézett többi felhívás. A fásult, reményvesztett katonák előtt felcsillant a kivezető út képe. A tisztek többsége is kilátástalannak ítélte a további ellenállást a németek oldalán, s a felhívások hatására az átálláson gondolkodott. Ilyen volt a hangulat a magyar csapatok körében, mikor február 10-én a kaposvári 6. gyalogezred maradványa parancsot kapott, hogy az akkori Horthy Miklós útról vonuljon a Vár védelmére. Az ezred tisztikara tudta, hogy a katonák nem hajlandók tovább vérüket ontani Hitler és nyilas cinkosaik védelmében, ezért elhatározta, hogy nem teljesíti a parancsot. Mikor szándékukat közölték a legénységgel, azok egy emberként helyeselték az elhatározást és követelték, hogy álljanak át a szovjet csapatok oldalára és kérjék bevetésüket a németek ellen. Elhatározásukhoz csatlakozott a 10. hadosztály törzs, a 10. híradó zászlóalj és egyéb csapatok maradványai. E csapatrészek február 11-én reggel teljes fegyverzettel és felszereléssel önként jelentkeztek a legközelebbi szovjet parancsnokságon és engedélyt kértek, hogy önálló kötelékben harcolhassanak a

fasiszták ellen. Kérésük teljesült és a korábban megszervezett századok mellett még aznap kivették részüket a fővárost megszállva tartó ellen-ség megsemmisítéséből.³²

* * *

A Buda felszabadításában részt vett 2500 főnyi magyar önkéntes, — a „Budai Önkéntes Ezred” február közepe után kivált a harcból és a jászberényi toborzó központba indult, hogy hadosztálya szerveződve vehessen részt a német fasizmus teljes legyőzésében. Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti szerződés ugyanis módot adott az Ideiglenes Kormánynak, hogy 8 hadosztály felállításával Magyarország bekapcsolód-hasson az antifasiszta szabadságharcba. E lehetőség volt az utolsó pillan-at arra, hogy a fiatal demokrácia felsorakozzék a szabadságharcos nem-zetek soraiba. Nem a Szovjetunióknak volt szüksége az új Magyarorszá-g 8 hadosztályára a végső győzelem kivívásához. A magyar népnek volt elsőrendű érdeke, hogy lemorssa hazájáról a csatlósság bélyegét.

A magyar nép élni akart a számára biztosított lehetőséggel. A tobor-zási felhívásra százezrek nyilvánították akaratukat, hogy készek fegyvert fogni az emberiség legnagyobb ellensége, országunk elpusztítója: a német fasizmus ellen. Annak ellenére, hogy a katonák eléggé megundorodtak a háborútól, mikor értesültek a demokratikus hadsereg felállításáról, azok, akik a hazai hadifogolytáborokban voltak, egy emberként jelen-tették ki, hogy harcolni akarnak és kérték, szervezzék őket hadosztá-lyokba. A szovjet parancsnokság 20 000 magyar katonát bocsátott szaba-don a hadifogolytáborokból, valamint laktanyák átadásával és egyéb más módon is a magyar kormány segítségére sietett a demokratikus honvédség megteremtésében. A felszabadított országrészek különböző területein bujdosó katonák és tisztek — főleg tartalékosok — ezrei és tízezrei indultak el a hír hallatára a toborzó központok felé. A polgári lakosságból jelentkezettek tömegei izzó hangulatú gyűléseken, majd küldöttségek útján követelték azonnali behívásukat, felfegyverzésüket és harcbevetésüket. Az erről szóló beszámolók és jelentések bizonyítják, hogy alulról, a tömegek részéről az egész felszabadított országészre ki-terjedő hatalmas méretű mozgalom bontakozott ki, s megmutatkozott a dolgozó népben felszabaduló antifasiszta demokratikus erő.³³

Ez az erő azonban a fegyveres harc számára *lényegében kihatár-latlan* maradt. A hadosztályok felállítása indokolatlanul lassan, vontat-tottan történt. Az Ideiglenes Kormány már 1944. december 28-án hadat üzent Németországnak, de a hadüzenet realizálása érdekében keveset cselekedett. Vörös János honvédelmi miniszter ténylegesen a háborúban

³² Variházi Oszkár ny. vörgey. a „Budai Önkéntes Ezred” volt parancsnoká-nak visszaemlékezése. HIL.

³³ A fentiekre vonatkozó dokumentumokból néhányat közül a „Felszabadulás 1944. szeptember 26 — 1945. április 4.” című kötet. Szikra 1955. 326–339. o.

való részvételünk elszabotálásán munkálkodott. Tudta jól, hogy kevés az idő és egy toborzott hadsereg felállítása komoly feladat, éppen ezért bürokratikus huzavonával akadályozta a hadsereg megszervezését. A kommunista párt hamarosan tisztában volt azzal, hogy Vörös János lelkes hangú toborzási felhívásai mögött nincs meg az akarat is a fasiszmus elleni harcra való bekapcsolódáshoz és a honvédelmi minisztérium munkáját üres járathoz lehet hasonlítani. Eppen ezért a párt *ebben a kérdésben is* élére állt a tömegmozgalomnak és igyekezett lendítőleg hatni a szervezés munkálataira. Toborzó gyűlések egész sorát szervezte és rendezte meg, ezen túlmenően pedig a demokratikus hadsereg rendelkezésére bocsátotta a spanyol szabadságharc és a partizánharcok tüzeiben edzett, kipróbált kádereit.

A demokratikus néphadsereg szervezése 1945 február elején kezdődött meg Jászberényben, Hajmáskéren, Debrecenben és Miskolcon. Négy hadosztály, az 1., 5., 6. és 7. felállítására került sor, de csupán a jászberényi 1. és a debreceni 6. hadosztályt szállították ki hadművelési területre. Vörös János és társai szabotázsukkal sokat ártottak a fiatal magyar demokráciának. A háború végső szakaszában akadályozták, hogy a magyar nép nemzeti becsülete követelményeinek megfelelően és vállalt kötelezettségéhez híven, hatékonyan részt vegyen hazája felszabadításában. Azt azonban megakadályozni már nem tudták, hogy két hadosztály a háború utolsó napjaiban elinduljon Ausztria felé. 1945 áprilisának végén magyar katonákkal megrakott szerelvények indultak el a nyugati hadszíntérré, hogy kivegyék részüket az utolsó összecsapásból. A rombadöntött ország látványa még inkább növelte a front felé haladó katonák harcvágyát, akik fizetni akartak a hitleristák tengernyi gáztetteiért. A hadosztályok *szelleme harcos és antifasiszta volt*, katonák és tisztek egyaránt élni akartak a fasiszmus elleni harc lehetőségével. A gyorsan rohanó események következtében azonban erre már nem nyílt mód. Röviddel a hadosztályok Ausztriába érkezése után a hitlerista fenévad letette a fegyvert és minden feltétel nélkül megadta magát. A 6. hadosztály már bevetési parancsot kapott, mikor a fegyverletétel híre megérkezett. Ezek után a két magyar hadosztály az általa megszállt körzetekben rendfenntartási feladatokat látott el. Összeszedte a különösen az erdőségekben bujkáló kisebb-nagyobb fasiszta és SS csoportokat, csapatrészeket, lefegyverezte és fogságba vetette azokat. Május közepéig tartó ilyen ténykedés után a két hadosztály visszatért a békehelyőrségbe.

* * *

Már utaltunk rá, hogy milyen nagy hatással volt a magyar hadsereg egészére az a tény, hogy a Szovjet Hadsereg megkezdte felszabadító hadműveleteit hazánk területén. Különösen áll ez azokra a magyar csapatokra, melyek az 1. hadsereg kötelékében határainkon kívül töltötték be:

a német utóvédek utóvédjeinek szerepét. E csapatok katonáinak és tisztjeinek egy része a szlovákiai partizánmozgalomhoz csatlakozva, fegyveres harcot kezdett a hitleristák ellen. Sokan vettek részt a beszercebányai felkelésben, de ott voltak csaknem minden szlovák partizáncsoportban is. Jan Suchansky partizánparancsnok igazolása szerint a vezetése alatt álló partizáncsoportban 1944 december elejétől 1945. március 29-ig 68 magyar honvéd harcolt a német fasiszták ellen Dolina, Alacsony-Tátra területén.³⁴ A Rajov-i Csehszlovák Nemzeti Tanács is írásban ismerte el a 11. honvéd központi löszerraktár személyi állományáról, hogy „...bajtársiasan viselkedett az itteni lakossággal és komolyan közösen harcoltak az 1945. május 5-i harcokban a lakosság oldalán a német véderő SS csapatai ellen.”³⁵

Jellemző az 1. hadsereg kötelékébe tartozó magyar csapatok közötti bomlási folyamat mélységére, hogy 1945. március 30-án a legmegbízhatóbbak között számontartott Szent László hadosztály nagy része is teljes fegyverzettel megadta magát és mint a 6. német hadsereg vezérkari főnökének parancsa megállapítja, „...megkezdte az ellenségeskedést a németek ellen.”³⁶ A parancs a továbbiakban arról intézkedik, hogy „...a 6. hadsereg területén található összes magyar csapat azonnal lefegyverzendő, az összes fegyver és lőszer a német Wehrmachtnek, illetve a Birodalmi Védelmi Biztos közegeinek átadandó”. A tiszték jól ismerték a katonák hangulatát, tudták, hogy nem akarnak harcolni és csak az alkalmat lesik az átállásra; ezért tartózkodtak az erőszakos fellépésektől, inkább közelebb próbáltak kerülni a katonákhoz és normális viszony kiépítésére törekedtek a lakossággal. Ezen túlmenően a legtöbb helyen legalább semlegességi viszonyt teremtettek alakulatuk és a környékbeli népi erők között, de egyes adatok szerint fegyverrel, lőszerrel és felszereléssel segítették a partizánokat és nem avatkoztak bele azok harcaiba a hitleristák ellen. Ez történt a 25. hadosztály esetében, amely április 2-án Gasseldorfnál felvette az érintkezést a Ferdinándy partizáncsoporttal, fegyverrel, lőszerrel és felszereléssel látta el és azt a csoport parancsnoka nyugtázta is. A partizáncsoport május elején Schwanberg ellen támadást intézett, erről előzőleg értesítette a hadosztályt, amely a korábbi megállapodás szerint a fasiszták hátába engedte a partizánokat.³⁷

A 2. és 3. Ukrán Front bécsi hadművelete felborította a német védelmet a Dunántúlon. A 101/2. légvédelmi jelzőüteg ebben az időben Komá-

³⁴ HIL. Béketárgyalás katonai iratai. 13/33.

³⁵ U. o. A birtokunkban levő anyagok főleg felsorolások, kiegészítésük még hátra van, ezért a cselekmények részletesebb tárgyalásával nem foglalkozhatunk.

³⁶ Ez ugyan nem volt igaz, de meggyőzően bizonyítja, hogy a hitlerista hadvezetés már ott is rémeket látott, ahol nem kellett volna, ugyanakkor a lefegyverzésre kiadott intézkedés megmutatja, hogy a tapasztalatok után mennyire nem bíztak a magyar csapatokban.

³⁷ HIL. Béketárgyalás katonai iratai. 14/36.

romban állomásozott. A német parancsnokság már hosszabb ideje több jelből megállapította, hogy a jelzőúttag személyi állománya átállási gondolatokkal foglalkozik, s ezért, mikor a visszavonulást elrendelte, a jelzőúttagot német fedezet mellett indította útnak Pozsony—Brünn felé. A magyar katonák a szigorú felügyelet ellenére sem tettek le átállási szándékukról és április 9-én a Brünn melletti Ivanice helységben partizánokkal léptek érintkezésbe. Közös akcióra azonban itt nem nyílt lehetőség. Április végén a Pisektől északra fekvő Mirotice városkában ennek is elérkezett az ideje. Ekkorra a partizánokkal megszakadt összeköttetést ismét felújították és megállapodtak, hogy az őket kísérő hitlerista alakulatot elfogják és lefegyverzik. 1945. május 5-én a magyar katonák a partizánokkal együttműködve rajtaütésszerűen lecsaptak a hitleristákra, majd a sikeres akció után felfegyverezték a helybeli lakosságot és együttes erővel a szomszédos három falut is megmentették az SS-ek bosszújától. Blatna falu lakossága ugyanekkor fegyvert fogott az ott garázdálkodó hitleristák ellen, s harcukhoz a jelzőúttag golyószórós raja nyújtott hathatós segítséget.³⁸

Jelentős csapást mért a német vezérkar számításaira a 24. magyar hadosztálynak az átállása, amelynek a 8. és 1. német páncélos hadsereg szomszédos szárnyainak csatlakozását kellett biztosítania a Stubnyai hágótól északra eső Táva-gerinci védőállás megszállásával, 1945 április elején. Április 4-én, előre kidolgozott terv szerint, a hadosztály elhagyta állásait és miközben a hátbiztosítást ellátó részleg 5-én véres elszakadó harcot vívott a németekkel, teljes fegyverzettel és felszereléssel átállt a szovjet csapatok oldalára. A hadosztály átállása kb. 50 km-es részt nyitott a 8. és 1. német hadsereg között, ezzel lehetővé tette a támadó szovjet csapatok szabad előretörését a Túróc völgyében. Ennek következtében tökéletesen sikerült az 1. német páncélos hadsereg hátbatámadása, amely alapjaiban felborította a Cseh-Modva medence Kis-Kárpátok vonalán tervezett védelmét és megnyitotta az utat Prága felé. Az átállás után a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság küldöttének utasítására Hajmáskérre indultak, ahol a demokratikus hadsereg 5. hadosztályát szervezték belőlük, de a túlságosan rövid idő már nem tette lehetővé frontra indításukat.³⁹

A katonai helyzet alakulása azonban nem maradt hatás nélkül a Dunántúli déli, délnyugati részén alkalmazott magyar csapatokra sem. Itt ugyan jóval kevesebb magyar egység harcolt, mint Csehszlovákia területén, de ugyanazon tünetek jellemzőek rájuk is. Ezek a csapatok már nemcsak a fasiszták sorozatos vereségeinek voltak tanúi, nem csupán az elkerülhetetlen véget látták, amennyiben továbbra is kitar-
tanak a hitleristák oldalán, hanem cselekvésre ösztönözték őket a fel-

³⁸ U. o. 14/38.

³⁹ U. o. 14/26, 35.

szabadított országrészekből érkező hírek is. Ezek pedig merőben ellenkeztek azokkal a hazugságokkal, amelyekkel a hitleristák és nyilasok traktálták őket. A katonák fülébe jutott hírek a fiatal magyar demokrácia első lépéseiről szóltak. Az üzemi bizottságok megalakulásáról, a földigénylő bizottságok munkájáról és számtalan olyan tényről, amely világos válasz volt a jövőt illető kérdésekre, melyek a katonákat foglalkoztatták. Mindez oda vezetett, hogy a katonák többségének egyetlen törekvése volt csupán: épségben hazakerülni.

A tisztikar sem volt egységes, az események hatása alatt már jóideje két élesen elhatárolható nagy csoportra oszlott. Ez a csoportosulás nem egyszerűen a hivatásos és tartalékos tisztiek elkülönülése volt, bár kétségtelen, hogy benne ez is felismerhető. Elsősorban nem is az választotta a tisztiket két táborra, hogy hittek-e vagy nem a fasiszták győzelmében. Mióta a hadműveletek hazánk területére is kiterjedtek, a nyilasokat kivéve nagyon kevés tiszt hitt abban, hogy a helyzet valamiféle „csoda-fegyver” bevetése következtében a hitleristák javára megváltozik. A jövő kérdése osztotta meg a magyar tisztikart, az elkövetkezőkhöz való viszony volt a választóvíz. Az első csoporthoz tartozott a hivatásosok nagy része, mely az uralkodó osztály sorából került ki, vagy össze volt nőve azzal. Ezért családja birtokainak vagy érdekelségeinek további sorsa szempontjából nézte az eseményeket, ez határozta meg magatartását, amely semmiben sem különbözött a nyilasokétól. Ide tartozott még a tartalékosok két rétege is. Az egyiket érdekei kötötték az uralkodó-osztályhoz, a másik pedig az értelmiség alsó rétegéből adódott. Ezek békeidőben igen szűkös, szerény viszonyok között éltek, s az egyenruhát magukra öltve egyszerre hatalomhoz jutottak, anyagi helyzetük szinte egy csapásra megváltozott, ezzel párhuzamosan a társadalmi ranglétrán is feljebb kerültek. Mindez elbódította őket, nem akartak tudomást venni a valóságról. Számukra a fasiszták veresége a régi életmód visszaállítását jelentette, ezért egyek lettek a hivatásosok említett csoportjával, amely a németek melletti kitartás híve volt az angolszász hadifogságig. A másik csoportba tartozott a tartalékosok zöme, akik nem szakadtak el a néptől, együtt éltek a katonákkal és megértették azt is, hogy a fasizmus veresége, meg a hazánkban megkezdődött változások számukra a jobb, emberibb élet lehetőségeit teremtik meg. Így érzett a hivatásosok ama kisebb része is, amely származásánál fogva közelebb volt a néphez és anyagi kötelékek nem fűzték szorosan a régihez. Természetesen a két csoport külön-külön sem volt egységes minden kérdésben, különösen áll ez az utóbbira, amelyen belül több árnyalat mutatható ki a háborútól megundorodottaktól az aktív fasisztaellenes fegyveres harcot vállalóig.

A tisztikar azon csoportja, amely ellenségként állt szembe a hírül vett demokratikus átalakulással, a terror minden eszközét igénybe vette, hogy együtt tartsa a katonákat és Ausztriába kényszerítse őket. Napi-

renden volt a szökést megkísérlők felkoncolása, a határ felé vezető utakat szegélyező fákön akasztott katonák lógtak, hogy elrettentő példát szolgáltatssanak a teljesen demoralizált csapatok számára. Mindez azonban nem akadályozhatta meg a csapatok további bomlását. A katonák csoportosan szakadtak le, velük azok a tisztek, akik nem félték a holnap-tól és nem akartak elpusztulni idegen érdekért és bevárva az első szovjet katonát, fogságba mentek.

Ezt a könnyebb megoldást sokan választották, sokkal többen, mint akik harcolni is hajlandók voltak az igazi ellenség ellen. De ebben az időszakban is százak ismerték fel a helyes tennivalót, és fordultak fegyveresen a hitleristák ellen. A március 16-án megindult „Bécsi hadművelet” néhány nap alatt teljesen felbomlasztotta a dunántúli német védelmet, s fejvesztett menekülés kezdődött. A 14./II. zászlóaljbat is Ausztria felé irányították. A katonák nem akartak átmenni a határon, egyre fogyott az állomány. A 4. század 2. szakasza már korábban kapcsolatba került jugoszláv partizánokkal, akikkel megállapodott az átál-lásban. A szakasz minden tagja összes fegyvereivel csatlakozott és a IV. partizán harccsoport parancsnokság alárendeltségébe került. Ez a harc-csoport a 2. német páncélos SS hadsereget üldözve, Maribor—Klagenfurt felé nyomult előre. A hitleristák elleni harccselekmények során a parti-zások között egyre több magyar katona kezében ropogott a fegyver. Szá-muk ugyanis a közben átállókkal folyton gyarapodott és 1945 április elején a IV. partizán harccsoport kötelékében már 500 fős önálló zászló-alj — a III. zászlóalj — szerepelt, amely május 12-ig küzdött együtt a jugoszláv szabadságharcosokkal.⁴⁰

* * *

Még hosszabb kutatómunka szükséges, hogy a Horthy-rendszer had-seregében kibontakozott antifasiszta, németellenes mozgalomról teljes képet kapjunk. Néhány következtetés levonására azonban már ez, a lé-nyegében adattöredékekre támaszkodó vázlatos áttekintés is alkalmas ad.

Megállapítható, hogy a hadseregben végbement erjedési folyamat *reális alapot* adott ahhoz, hogy a katonatömegeket alkalmas időpontban *szervezetten és egységesen* a németek ellen lehessen fordítani. A Szovjet-unió és nyugati szövetségesei közötti ellentétekre, azok kieleződésére szá-mító „kivárási politika” bűvkörében élő kormányzat, és katonai vezetés bűnei következtében, azonban a magyar ellenállási mozgalom története bővelkedik a kihasztnátlanul maradt lehetőségekben, s Magyarországon olyan sajátos helyzet keletkezett, amelyben a katonák fegyveres harca az igazi ellenséggel szemben *csak a hadsereg erkölcsi és szervezeti fel-bomlása útján* bontakozhatott ki.

⁴⁰ U. o. 14/34.

A magyar uralkodó körök nem követték a román példát, *nem akarták vállalni* egy Hitler-ellenes függetlenségi harc vezetését, s ebben teljes mérvű támogatást kaptak a hadsereg vezetőitől. A tisztikar pedig nem is gondolt arra, hogy a rendszer urainak akarata *ellenére* állítsa a hadsereget a szabadságharc oldalára, *visszariadt* annak még a lehetőségétől is. Ezért a hadseregben főleg a passzív ellenállás különböző formáival találkozunk, az aktív ellenállás, a fegyveres harc a kevesek dicsősége maradt. A hadsereg erkölcsi felbomlása — ha hamar megindult is — a háború egész ideje alatt tartó folyamat volt, a szervezeti felbomlás pedig csak október 15-e után kezdődött el. Ilyen körülmények között, a kisebb egységekben történő fegyveres szembefordulások *elszigeteltek* maradtak egymástól, hatósugaruk elégtelennek bizonyult az egységes vezetés *pótlására*, nagyobb eredmények elérésére.

Ismételten hangsúlyozni kell emiatt a politikai és katonai vezetés mérhetetlen felelősségét, mert az egyszerű katonákban megvolt az akarat az igazi ellenség elleni harc vállalásához. Elsősorban nem rajtuk, hanem az országot katasztrófába juttató vezetőiken múlt, hogy történelmünk ma a fasizmus legyőzésében való részvételükről csak epizódokat tarthat nyilván.